

УДК 271.2(477)

КОБЕТЯК Андрій – кандидат філософських наук, доцент кафедри економічної безпеки, публічного управління та адміністрування, Державний університет «Житомирська політехніка», 103, вул. Чуднівська, м. Житомир, Україна, індекс 10005 (kobetiak@meta.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6899-0571>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.11>

Бібліографічний опис статті: Кобетяк, А., (2022). «Нові» автокефалії та їх місце у структурі Вселенської церкви. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», № 44, 161–177, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.11>*

«НОВІ» АВТОКЕФАЛІЇ ТА ЇХ МІСЦЕ У СТРУКТУРІ ВСЕЛЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Анотація. *Мета статті* – висвітлити трансформаційні процеси древнього інституту автокефалії та його сучасне значення в церкві. Еклезіологічна обумовленість автокефального принципу системотворення Вселенської церкви витікає із самої церковної природи. «Нові» автокефальні церкви в історичному аспекті виникають значно пізніше давніх східних патріархатів. Тому важливим завданням статті є вивчення в дійсності рівності між собою всіх Помісних церков. У відношеннях між незалежними церковними адміністраціями відчувається «зверхність» давніх автокефалій над новими. Тому, увага дослідження зосереджена на самому феномені Церкви в її історичній ретроспективі, та на еклезіологічному розумінні церковного рівноправ'я. **Методологічними засадами** дослідження стали історичний та порівняльний методи, компаративний підхід, традиціоналізм, герменевтика, релігійна антропологія, філософський символізм, методи аналізу та синтезу. **Наукова новизна** полягає у висвітленні причин сучасної кризи Вселенської православної церкви. Зазначається, в першу чергу це пов'язано із геополітичним та фінансовим чинниками. Наявність древніх та «нових» автокефалій створює певну меншовартісність останніх, незважаючи на принцип церковної

рівності та потужний фінансовий та людський фактор нових національних церков. Висвітлюється, що з точки зору православної еkleзіології очевидно, що по самій своїй структурі, кожна церква неодмінно має бути автокефальною. Однак, на практиці низка національних церков тривалий час чекають Все-православного визнання. **Висновки.** Доведено, що формування двох підходів (грецького та слов'янського) до розуміння структури системотворення Вселенського православ'я стало причиною кризи в церкві. Зазначено, що «церковні непорозуміння» стали очевидними після Великого собору на Криті та надання Томосу для Української церкви. У дослідженні встановлено, що в період Вселенських соборів розуміння автокефалії трансформувалось від природного стану до церковно-політичного явища. Доведено, що у XIX–XX ст., коли відбувся «парад автокефалій» на Балканах, питання автокефалії знову виходить на перший план загальних богословських дискусій. Ключову роль відіграв національний чинник, який вкладається в основу незалежності кожної із Помісних церков. Автокефалія стає виключно політичним нашіаруванням. Однак, доведено, що еkleзіологічна зумовленість автокефального принципу витікає із самої природи церкви. У статті стверджується, що у православній традиції відсутнє загальноприйняте трактування взаємозалежності принципу помісності та автокефального статусу церков. Зазначається, що подальші наукові розвідки автокефальної тематики доповнять виконане дослідження, адже становлення церкви – це процес динамічний.

Ключові слова: еkleзіологія, Вселенський собор, автокефалія, єпархія, патріарх, пентархія, догмат, церква, Візантія, богослов.

КОБЕТІАК Andrii – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor at the Department of Economic Security, Public Administration and Administration, Zhytomyr Polytechnic State University, 103, st. Chudnivska, Zhytomyr, Ukraine, postal code 10005 (kobetiak@meta.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6899-0571>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.11>

To cite this article: Kobetiak, A., (2022). «Novi» avtokefaliyi ta yikh mistse u strukturi Vselens'koyi tserkvy. ["New" autocephalies and their place in the structure of the Universal church]. *Liudynoznavchi studii:*

zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, № 44, 161–177, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.11>

"NEW" AUTOCEPHALIES AND THEIR PLACE IN THE STRUCTURE OF THE UNIVERSAL CHURCH

Summary. *The purpose of the article is to highlight the transformational processes of the ancient institution of autocephaly and its modern significance in the church. The ecclesiological conditionality of the autocephalous principle of systematization of the Ecumenical Church stems from the very nature of the Church. "New" autocephalous churches in the historical aspect appear significantly later than the ancient Eastern patriarchates. Therefore, an important task of the article is to study the reality of equality between all the Local Churches. In relations between independent church administrations, one can feel the "supremacy" of the ancient autocephalies over the new ones. Therefore, the study focuses on the very phenomenon of the Church in its historical retrospective, and on the ecclesiological understanding of church equality. The methodological foundations of the study were historical methods, comparative approach, traditionalism, hermeneutics, religious anthropology, philosophical symbolism, methods of analysis and synthesis. The scientific novelty is to highlight the causes of the current crisis of the Ecumenical Orthodox Church. It is noted that this is primarily due to geopolitical and financial factors. The existence of ancient and "new" autocephaly creates a certain inferiority of the latter, despite the principle of church equality and the powerful financial and human factor of the new national churches. It is highlighted that from the point of view of Orthodox ecclesiology, it is obvious that by its very structure, each church must necessarily be autocephalous. However, in practice, a number of national churches have been waiting for All-Orthodox recognition for a long time. Conclusions. It is proved that the formation of two approaches (Greek and Slavic) to the understanding of the structure of the system of Universal Orthodoxy was the cause of the crisis in the church. It is noted that "church misunderstandings" became*

apparent after the Great Council of Crete and the granting of the Tomos to the Ukrainian Church. The study found that during the Ecumenical Councils, the understanding of autocephaly was transformed from a natural state to a church-political phenomenon. It is proved that in the XIX-XX centuries, when the "parade of autocephaly" took place in the Balkans, the issue of autocephaly again came to the forefront of general theological discussions. A key role was played by the national factor, which underpins the independence of each of the Local Churches. Autocephaly becomes a purely political stratum. However, it has been proven that the ecclesiological conditionality of the autocephalous principle stems from the very nature of the church. The article argues that in the Orthodox tradition there is no generally accepted interpretation of the interdependence of the principle of locality and autocephalous status of churches. It is noted that further scientific research on autocephalous issues will complement the study, because the formation of the church is a dynamic process.

Key words: *ecclesiology, Ecumenical Council, autocephaly, eparchy, patriarch, pentarchy, dogma, church, Byzantium, theologian.*

Постановка проблеми. У ХХІ ст. ситуація у православній церкві вкрай загострилась. Важливим каменем протиріч постала проблема набуття автокефального (незалежного) статусу новим національним церквам. Оскільки у постановах Вселенських соборів немає прямої вказівки щодо формування нових незалежних церков, через відсутність потреби в таких у соборний період, ця тема сьогодні породжує значну кількість дискусій та протиріч.

Актуальність досліджуваної проблеми сьогодні викликана значним суспільним резонансом висвітлюваного питання. Нову хвилю інтересу до автокефальної тематики викликало підписання Томосу для Української церкви. Українське «церковне питання» зачіпає низку проблем Вселенського православ'я та відносин між багатьма Помісними церквами, які турбують Вселенську церкву останнє сторіччя, та не мають перспективи найближчого вирішення. Конституювання озвученого прямо пов'язано із проблемами утворення нової автокефальної церкви; межами канонічної території; першості у диптиху; загальної

юрисдикції та проблеми відносин церкви-матері та церкви дочки; православної діаспори та іншими важливими еклезіологічними проблемами.

Окремі ієрархи та богослови, переважно грецького походження, у ХХ ст. запропонували теорію наявності двох «хвиль» автокефальних церков. Перші – давні східні патріархати, авторитет яких підкріплено постановами Соборів, та «нові» національні церкви, які мають повну незалежність, однак певним чином є «меншовартісні», оскільки не мають апостольського походження та не брали участі у вселенських соборах. Відповідно, важливо розглянути еклезіологічну природу розуміння адміністративного устрою церкви через призму конфліктів та протиріч, які турбують православ'я кілька останніх років.

Мета статті полягає у висвітленні трансформаційних процесів інституту автокефалії та його значенні у сучасній церкві. Еклезіологічна зумовленість автокефального принципу витікає із самої природи церкви. Узурпація церковної влади – це порушення Богом установленого миру з земній церкві. Зрештою, це нашарування, якими обросла церковна інституція за століття свого існування. Тому, увага дослідження зосереджена на самому феномені Церкви в її історичній ретроспективі.

Завданням дослідження є спроба напрацювання нового, альтернативного підходу до проблеми автокефалії у сучасному світі. Національний принцип, який відіграв ключову роль у становленні низки нових незалежних церков, зокрема на Балканах, вже не задовольняє сучасну церковну громадськість. Протистояння Пентархії (5-ти давніх патріархатів) та «нових» автокефальних церков загострилось, відтак необхідно знайти шляхи «канонічного» порозуміння між церквами та надати об'єктивну релігійно-навчу оцінку протистояння двох поколінь Помісних церков.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан наукової розробки обраної теми сьогодні неоднозначний. Тисячі виступів, публічних заяв та офіційних листів богословів та ієрархів не/визнаних Помісних церков стосовно автокефальної проблематики мають чітко виражений конфесійний характер. Полеміка та дебати між ієрархами призводить до перекручування та викривленого трактування давніх канонів та історичної церковної практики. В цілому, із проголошенням кожної нової

автокефалії у Вселенській церкві загострювались дискусії щодо не/наявності права першості Вселенського престолу та соборності у контексті вирішення цього питання. Зрештою, підписання Томосу для України в черговий раз привернуло увагу ієрархії та світських вчених зі всього світу.

Класична наукова база для обґрунтування проблеми автокефального устрою та канонічної території розкривається у працях відомих вітчизняних дослідників та каноністів І. Власовського, О. Киридона, П. Кралука, О. Лотоцького, Ю. Мулика-Луцка, О. Сагана, Л. Филипович, Ю. Чорноморця та інших, які неодноразово звертали увагу на процес зародження інституту автокефалії. Сюди ж варто віднести вчених зі світовим іменем: В. Асмуса, Д. Бінгема, А. фон Гарнака, Й. Гофманна, Й. Зізіуласа, І. Ісіченко, Дж. Робертсона, А. Карташева, Є. Кесарійського, Н. Мілаша, Є. Смірнова, С. Смірнова, К. Скурата, К. Уера, Ф. Успенського та інших.

Про важливість та актуальність обраної теми свідчить низка сучасних дисертаційних досліджень, наприклад, В. Бутинського, М. Гергелюка, А. Дідківського, Є. Заремби. Особливо важливими та ґрунтовними є праці вітчизняного науковця, який є одним із найвідоміших богословів та ідеологів автокефалії у сучасному православ'ї, архімандрита Кирила (Говоруна).

Фундаментальним дослідженням з обраної теми є чотири томник В. Болотова з історії становлення древньої Церкви. Двох томник О. Лотоцького розкриває саму суть та принципи на яких повинна базуватись автокефалія. Особливе місце у системі знань про автокефалію та канонічні території церкви займає ґрунтовне дослідження сучасного американського вченого С. Сандерсона «Автокефалія як функція інституційної стабільності та організаційні зміни у Східній православній церкві». Автор пропонує власний підхід до автокефального принципу адміністративного устрою православної церкви. Він полягає у трансформації територіального принципу формування церковних адміністрацій в національний.

Отже, з одного боку, можна констатувати значний науковий та теологічний аспект актуальності зазначеної проблематики та наявності низки ґрунтовних праць. З іншого – проблема набуття автокефального статусу та чіткого визначення межі

канонічної території впливу залишається відкритою. У наукових працях не простежується чіткий зв'язок між еклезіологічною моделлю ідеальної Церкви та сучасним адміністративним укладом церковного життя. Наявність ряду малодосліджених наукових проблем, зокрема обраної, щодо автокефального облаштування Вселенської церкви значно актуалізує навколоавтокефальну тематику.

Основний матеріал. Основні джерела канонічного права – це канони та передання, тобто звичаї. Ці два джерела церковного права є основами для всіх питань облаштування церкви, в тому числі й інституції автокефального статусу. Проблема надання автокефального статусу – лише частина великого блоку питань про зміну та статус канонічної юрисдикції, що базується на священних канонах, які відносяться до утворення нової церковної адміністративної одиниці. Стосовно питання формування нової автокефалії доречно навести наступні канони, які регулюють це питання: 12 правило IV Вселенського собору: «Дійшло до нас, що дехто, всупереч церковним постановам, звернувшись до властей, за допомогою прагматичних грамот, єдину область на дві розсікли, аби від цього в єдиній області бути двом митрополитам. Тому святий Собор визначив, щоби у майбутньому нічого подібного творити єпископ не наслідовався. Бо той що спокуситься на це, буде виключений зі свого ступеня. Місто ж, яке за царськими грамотами, вшановане найменування митрополії, єдиною тільки честю нехай задовільняється, так само як і єпископ, що управляє його церквою, зі збереженням власних прав істинної митрополії». Та 38 правило VI Вселенського собору: «Отцями нашими встановлене, і ми зберігаємо правило, яке говорить так: якщо царською владою збудоване нове, або колись буде побудоване місто, то адміністративним та земельним розподілам нехай відповідає і розподіл церковних справ» (Книга правил, 2010).

З вищенаведених канонів випливає два висновки, перший забороняє відокремлення єпархії від вищої церковної області, наприклад митрополії, якій вона підпорядковується, та самостійне піднесення єпархії до статусу митрополії. Причому самостійний державний акт, який було прийнято на прохання єпископа, і не узгоджено з відповідними органами церкви, не

може бути підставою для цього. Другий висновок свідчить про обов'язок церкви дотримуватися ініціатив держави щодо адміністративного реформування. Йдеться про те, коли держава започатковує нове місто, церква повинна слідувати таким державним ініціативам та надати цьому місту чи цілій області відповідні церковні привілеї. Отже, необхідно звести ці два на перший погляд протилежні правила в єдину систему канонічного корпусу. Якщо йдеться про заснування нової церковної області у зв'язку з її підвищенням на більш високий рівень канонічної юрисдикції, наприклад перетворення єпархії в митрополію. Це очевидно впливає з відділення певної частини, наприклад кількох єпархій, яка географічно тепер буде відноситися до вищої церковної області, наприклад новоутвореної Помісної церкви. В такому разі необхідне рішення має прийняти відповідний орган церкви, тобто Синод автокефальної церкви. Отже, питанням про передання частини власної території, на яку розповсюджується юрисдикція певної церкви, для іншої адміністративної церковної одиниці є у сфері вирішення виключно церковної адміністрації. З іншого боку, коли держава створює нову адміністративну область з певною адміністративною столицею, то за політичним актом, паралельно державі, церква має розпочати процедуру для заснування нової церковної адміністрації, що відповідає політичній ситуації. Наприклад, коли державне керівництво Югославії приймає рішення про адміністративне відділення Хорватії, церква має слідувати державному розподілу та сформуванню нової незалежної митрополії в рамках новоутвореної Хорватії. Проте таку ініціативу не може запропонувати єпископ з Хорватії, звернувшись напряму до державного керівництва Югославії. Єпископ має звернутися до церковного керівництва, яке може ініціювати відповідну процедуру утворення нової митрополії в Хорватії, однак на практиці це буде складно зробити доти, доки державне керівництво не сформує нової державної адміністративної одиниці Хорватія.

Таку офіційну позицію церкви засвідчують канони Вселенських соборів. Постанови свідчать про залежність церковно-адміністративного розподілу від державних розпоряджень. Якщо розширимо поняття «місто» на ширшу політичну сферу що охоплює поняття «держава», тоді за аналогією можна застосувати

вищезгаданий канон 38 до будь-якої нагоди заснування нової політичної одиниці, включаючи цілу державу (Вавускос, 2019).

Підсумовуючи відзначимо, що без державного розподілу практично неможливо утворити нові церковні адміністративні одиниці. Наприклад, не може існувати дві незалежні митрополії в межах однієї держави. Зрештою це суперечить і низці інших важливих канонів. Однак, державний розподіл неминуче повинен тягнути за собою і нові церковні утворення. Тобто, якщо від Радянського Союзу відділяється УРСР, як автономна одиниця, автоматично це повинно призвести до утворення автономної Київської митрополії. Але якщо Союз припиняє свої існування, і утворюється окрема незалежна держава Україна – це автоматично має призвести до утворення автокефальної Української церкви. Принаймні так велять канони і древня практика церкви. Однак ці канони були продиктовані вимогами і нормами Візантії періоду її розквіту, коли церква впринципі мислилась виключно в межах єдиної імперії. Відповідно рішення імператора чи Сенату про необхідність утворення певної державної структурної одиниці, наприклад внаслідок завоювання певних територій, має розповсюджуватись і на церкву, як один із державних інститутів. Зрештою, утворення нової церковної митрополії в межах Константинопольського патріархату не означало її незалежності. Бо навіть і при повній автокефалії в межах імперії столичний першоієрарх користувався значними привілеями та почестями порівняно з першоієрархами древніх апостольських кафедр, наприклад Антиохії.

Отже, обидва вищезгадані канони, доповнені загальними принципами та додатковими правилами канонічної юрисдикції, надають канонічну основу, на якій ґрунтуються всі основні Томоси про надання як автокефалії, так і автономії православним церквам. Особливо це стосується нових автокефалій, які власне почали претендувати на такий статус внаслідок значних геополітичних трансформацій та утворення нових національних держав.

До кінця II ст. був сформований прототип сучасних Помісних автокефальних церков (Служіння сопричастю с. 51). З підвищенням ролі окремих метрополій та старої і нової столиць імперії формуються п'ять древніх патріархатів (Рим, Константинополь, Олександрія, Антиохія та Єрусалим). Незважаючи на

певні переваги честі та претензії на переваги влади єпископів Риму, сформувалась теорія «пентархії» – рівності та рівноправності п'яти незалежних церков. Бувші автокефальні церквимитрополії об'єднувались у потужні патріархати, які згодом утворили єдину систему загальноцерковного управління «пентархії», що було зафіксовано у корпусі цивільного права Юстиніана Великого. В тому ж документі було Констаснтинопольсому патріарху було присвоєно титул «Вселенського». На Константинопольський патріархат, як Церкву-матір «варварського світу», адже титул Вселенської церкви означав окормлення всіх тих, хто бажав віри Христової поза межами Візантійської імперії, було покладено право та обов'язок зберігати мир та дбати про унеможливлення церковних розділень (Олександр (Драбинко), 2018, с. 149). Формування догматично-канонічного ладу християнства відбувалось в умовах жорсткої боротьби за лідерство (очевидно і за вплив) між древніми кафедрами – римською, олександрійською, антиохійською та константинопольською. Заснування нової столиці у місті Костянтина Великого спонукало імператорів, а особливо Феодосія I, розбудовувати церковну модель за державним зразком.

Отже, давня теорія «пентархії» має своє канонічне обґрунтування, адже всі п'ять давніх східних патріархати зафіксовані соборними постановами. Їх апостольська спадковість та древній авторитет ніколи не може піддаватись сумніву. Історично склалось так, що після поневолення Османською імперією велич пентархії втрачається. Олександрійський, Антиохійський та Єрусалимський предстоятелі більшість часу проводили в Константинополі, там же обирались і поставлялись на свої кафедри. Збільшилась їх залежність від столичного патріарха. Втратив свою велич і Вселенський ієрарх, який спирався на велич і могутність Візантії. Таким чином, теорія пентархії сьогодні відграє виключно важливу історичну місію, та освячена древніми канонами та традицією (Meyendorff, 1989, p. 89).

Починаючи з XIX ст. розпочинається нова епоха в структурі системотворення Вселенського православ'я. «Парад» балканських автокефалії змінив саме розуміння та підхід до церковної незалежності. Кожна із нових національних церков в буквальному сенсі слова виборювала автокефальний статус, який

з плином часу офіційно надавав Константинопольський патріархат. Автокефалія перетворилась на важливий елемент політичної та державної незалежності. Церковна незалежність трансформувалась у невід'ємний елемент становлення молодих національних держав. Змінилось і саме розуміння автокефалії. Вона стала основним засобом боротьби проти Османської імперії, і перш за все боротьби саме на релігійному фронті (Кирило (Говорун), 2020).

Згідно офіційного церковно-догматичного вчення, автокефалія – це єдино прийнятна форма, в якій перебувала Церква з моменту свого заснування. Перші парафії самі по собі вже були повністю незалежними. Апостольський період не знав іншого церковного ладу. Саме тому одним із перших виникає поняття Соборності церкви. Всі Помісні церкви єднаються через спільне зібрання, через Єдине церковне тіло. В духовному значенні вони поєднанні в Христі, а в іманентному – через загально церковний собор. І самі апостоли подають приклад Собором 51 р. З плином часу таке розуміння втрачається. Окремі церкви монополізують право бути автокефальними.

Церковний історик та богослов С. Троїцький стверджував, що автокефальна церква вже сама по собі наділена повнотою в адміністративному, судовому та духовному управлінні. Тобто місцеві єпископи можуть не лише обирати, а я судити свого предстоятеля. Крім вищезгаданих норм, незалежність, а звідси і свобода виражається в можливості самостійного миротворіння, канонізації святих, написанні нових церковних піснеспівів та іншому. Втручання у внутрішні церковні справи іншої помісної церкви порушують її суверенітет, а отже і загально церковний лад (Троїцький, 1948, с. 37).

У національний та постнаціональний період державна влада часто виступає і замовником, і виконавцем трансформації церковного адміністративного устрою. Зокрема, це яскраво простежувалось в період боротьби балканських національних держав за цивільну та церковну незалежність. Однак, сам принцип було започатковано в період розквіту Візантії. Імперська християнська влада, яка була як організаційний орієнтир і примусовий апарат для церкви, задає тон подальших вирішень усіх церковних питань, зокрема і надважливої проблеми автокефального

устрою церков. Період Османського панування кардинально змінив ситуацію. Православні церкви функціонували в межах імперії, але вже не православної. Суттєвою відміною нового національного періоду від імперського є відсутність єдиного наднаціонального координаційного управлінського органу, який би вирішував про доцільність і спроможність автокефалії у тій чи іншій країні. Раніше таким регулюванням займався імператор. Відсутність координації у православному світі призвела до конкуренції між Помісними церквами та великої кількості прецедентів політичного впливу сильних держав (інколи далеких від православ'я) на загальноцерковну ситуацію. З одного боку, це мало б стати виключно позитивним моментом. Церква залишилась сама із собою на одинці, і сама мала б вирішувати суто церковні питання. Однак практика засвідчила, що відсутність імперії призвело до строкатого політичного плюралізму, адже кожна держава активно почала втручатися у церковні питання. Однак влада нових національних країн вже не так прямо і грубо втручається у церковні питання, але і далеко не завжди відстоює виключно православні інтереси, адже більшість Європейських країн декларують світський характер. Відповідно, православна церква є лише одним із багатьох інститутів у сучасних світських країнах (Sanderson, 2005, с. 211).

Так звані «нові автокефалії» отримали власний незалежний статус посередництвом саме Константинопольської церкви. Це було реалізовано для зручнішого керівництва кожною з локальних (Помісних) церков. Поділ на окремі структурні одиниці сприяє значно кращому управлінню та функціонуванню незалежної церкви. Тобто, кожна зміна юридичного статусу та юрисдикції в цілому покликаний принести позитивні зміни і зручність у виконанні основної місії церкви – спасіння людських душ, а не для того щоб міняти усталений устрій Церкви. Таким чином, розподіл на окремі автокефальні церкви реалізується для конкретної цілі, а не через амбітні думки самодостатніх місцевих церков, та заради розділення (роздроблення) єдиного та неподільного Тіла Однієї Вселенської церкви. Сьогодні проблема автокефалії певною мірою ізольована, вирішення цього питання, з різних причин, викликає значний супротив у окремих Помісних церков та блокується. Необхідно констатувати,

що проблема автокефалії перенеслась у політичну площину і не служить тій меті, заради якої її було закладено як базовий спосіб існування та організації земної видимої церкви. А ще, важливо відзначити, що статус автокефалій не є нерухомою і статичною системою, але пристосовуються до пастирських потреб сьогодення (Ответ Вселенского патриарха, 2019).

Автокефалії, що виникли у ХІХ ст. розвивали свої характерні риси шляхом боротьби з Османською, Австро-угорською, а згодом і Російською імперіями. Окремі народи, у тому числі український, зажадали власної автокефалії. Тому боротьба за українську автокефалію має тривалу історію та значний політичний підтекст.

Отже, автокефалія нового часу, таким чином, була винайдена наново і стала інструментом де-імперіалізації і деколонізації. В основі кожної національної автокефалії ХІХ–ХХ ст. було бажання втекти від імперії та отримати незалежний політичний статус.

Через відсутність єдиноприйнятого рішення щодо способу та причин набуття автокефалії в історії церкви виникало чимало непорозумінь. Наприклад, із підписанням Томосу про незалежність Польській ПЦ виникла проблема, яку ілюструє лист Всеукраїнської Православної Церковної Ради УАПЦ до Царгородського патріарха Василя ІІІ. Керівний орган Української церкви категорично проти такого рішення Вселенського патріархату. За його твердженням, це пряме втручання у внутрішні справи іншої Помісної церкви. Наводять 8 правил Третього Вселенського собору, в якому йдеться, що жоден єпископ не може втручатися у справи єпархії, яка ніколи йому не підпорядковувалась. Церква в Польщі ніколи до Константинополя не належала, а має прями витоки з Київської митрополії. А з 1686 р., навіть якщо питання автокефалії і вирішує Патріарх, то це має бути Московський першосвятитель (Мулик-Луцик, 1989, с. 610). Натомість очільник Вселенського престолу відповів, що відчуження від Вселенського престолу Митрополії Києва й залежних від неї Православних церков Литви та Польщі, а рівно ж прилучення їх до Святої церкви Москви, з самого початку були здійснені зовсім не у згоді із законними канонічними приписами; також не дотримано того, про що було спільно заявлено щодо повної церковної самодостатності Київського митрополита, який носив титул

екзарха Вселенського Престолу. Про що однозначно вказано у Томосі про визнання автокефалії Святої Православної церкви у Польщі від 13 листопада 1924 р. (Кирило (Говорун), 2019, с. 37]. У такому разі надання автокефалій Польській ПЦ відповідає нормам і традиції православної церкви.

Висновки. Церковна традиція неофіційно розділяє статус автокефальних церков на два ранги. Давні, традиційні автокефальні церкви, під якими має на увазі п'ять древніх патріархатів. Їх авторитет і влада беззаперечні. Їх статус затверджений постановами Соборів. Інший статус мають так звані «нові» автокефальні церкви. У переважній більшості нові автокефальні структурні одиниці відображають тенденцію до самостійного статусу як ознаку незалежної національної держави.

Відсутність координації у православному світі призвела до конкуренції між Помісними церквами та великої кількості прецедентів політичного впливу сильних держав (інколи далеких від православ'я) на загальноцерковну ситуацію. З одного боку, це мало б стати виключно позитивним моментом. Церква залишилась сама із собою на одинці, і сама мала б вирішувати суто церковні питання. Однак практика засвідчила, що відсутність імперії призвело до строкатого політичного плюралізму, адже кожна держава активно почала втручатися у церковні питання.

У XIX столітті почали утворюватися нові православні держави: Греція, Румунія, Сербія, Болгарія, Чорногорія. Основою їх ідентичності стала нація, а мотивом – боротьба з імперіями, які націю пригноблювали. Нові національні держави змінили й логіку автокефалії – принаймні для тих Церков, що вийшли з імперій. Якщо середньовічні автокефалії допомагали імперіям стверджуватися, то автокефалії нової доби ці імперії заперечували. Саме тому, ідея нації стала основною нової ідентичності православних народів на Балканах, а нова ідея автокефалії – основою радикальної трансформації церкви у цьому регіоні. «Молодші» автокефальні утворення отримали певною мірою умовну незалежність, яка при необхідності могла відкликатись або ж відтермінуватися. Це простежується на прикладі Болгарської та Сербської церков. «Нові» автокефалії однозначно були пов'язані саме із національним фактором та піднесенням ролі окремих держав.

Сучасне уявлення про автокефалію – сонм суверенних Церков, більшість з яких мають свої території і свою "національно-державну" паству – є результатом історичної еволюції цього поняття. Це пов'язано, по-перше, з занепадом ідеї пентархії древніх східних патріархатів, які були не стільки адміністративними церковними центрами (митрополіями), скільки центрами політичного життя імперії (Константинополь) або центрами значних внутрішніх церковних традицій (характерний приклад, патріарший статус Єрусалима); по-друге, з феноменом національних державних церков, сформованих в результаті прийняття християнства слов'янськими державами та визволення балканських народів від османського поневолення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вавускос А. Должны ли Томосы об автокефалиях, выданные Вселенским Патриархатом, ратифицироваться поместными церквями? / пер. И. Бей. URL : <https://cerkvarium.org/ru/publikatsii/monitoring-smi/dolzheny-li-tomosy-ob-avtokefaliyakh-vydannye-vselsenskim-patriarkhatom-ratifitsirovatsya-pomestnyimi-tserkvami.html>
2. Говорун С. Теоретичні засади православної еклесіології у її історичному розвитку. Дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософських наук. Спеціальність 09.00. 14 – богослов'я. К., 2019. 623 с.
3. Кирило (Говорун), архімандрит. Переклад зроблено за виданням: Βαρνάβα Τζωρτζάτου, Μητροπολίτου Κίτρου, "Οἱ βασικοί θεσμοὶ διοικήσεως τῆς Αὐτοκεφάλου Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Πολωνίας μετὰ ἱστορικῆς ἀνασκόπησης", *Θεολογία*, τόμος 46, τεύχος (1975): 67-69. Оригінальна публікація у журналі *Ὁρθοδοξία. Α'* (1926–27): 36–38.
4. Кирило (Говорун), архімандрит. Риштовання Церкви: вбик пост-структуральної еклесіології. Переклад з англ. О. Паканич. К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. 312 с.
5. Книга правил Святых Апостол, Святых Соборов Вселенских и Поместных и Святых Отец. М. : изд-во святителя Льва, Папы Римского, 2010. 447 с.
6. Лотоцький О. Автокефалія. Засади автокефалії. Т. 1. Праці Українського наукового інституту. Варшава, 1935. 208 с.
7. Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді. Т. 4. Українська ГрекоПравославна Церква в Канаді в юрисдикції архієпископа Івана Теодоровича. Вінніпег : Видавнича спілка «Екклесія», 1989. XIX, 831 с.
8. Олександр (Драбинко), митрополит. Українська Церква: шлях до автокефалії. До дискусії навколо канонічного статусу, богослужбової мови

та історії Української Церкви. – К. : Фонд пам'яті Блаженнішого Митрополита Володимира, ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 684 с.

9. Ответ Вселенского патриарха архиепископу Албанскому по украинской автокефалии. 10 марта 2019. Режим доступа: <https://cerkvarium.org/ru/dokumenty/tserkovnye/otvet-vselsenskogo-patriarkha-arkhiepiskopu-albanskomu-po-ukrainskoj-avtokefalii.html>

10. СЛУЖІННЯ СОПРИЧАСТЮ: переосмислення зв'язку між першістю і соборністю. Заг. ред. архимандрита Кирила (Говоруна). К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2020. 220 с.

11. Троицкий С. О церковной автокефалии. Журнал Московской патриархии. 1948. № 7 (июль). С. 33–54.

12. Meyendorff, J. Imperial Unity and Christian Divisions. New York: St. Vladimir's Seminary Press, 1989. 228 p.

13. Sanderson C. W. Autocephaly as a function of institutional stability and organizational change in the Eastern orthodox church. University of Maryland, College Park, 2005. 196 p.

REFERENCES

1. Vavuskos A. Dolzhny li Tomosy ob avtokefaliyakh, vydannye Vselskim Patriarkhatom, ratifitsirovat'sya pomestnymi tserkvami? [Should Tomos on Autocephaly issued by the Ecumenical Patriarchate be ratified by local churches?] Retrieved November 17, 2020, from: <https://cerkvarium.org/ru/publikatsii/monitoring-smi/dolzhen-li-tomosy-ob-avtokefaliyakh-vydannye-vselskim-patriarkhatom-ratifitsirovatsya-pomestnymi-tserkvami.html> [in Russian].

2. Hovorun, S. (2019). Teoretychni zasady pravoslavnoyi ekleziolohiyi u yiyi istorychnomu rozvytku [Theoretical foundations of Orthodox ecclesiology in its historical development]. Kiev, 623 s. [in Ukrainian].

3. Kyrylo (Hovorun), arkhimandryt. (2020). *Translated by: Βαρνάβα Τζωρτζιάτου, Μητροπολίτου Κίτρους, “Οἱ βασικοὶ θεσμοὶ διοικήσεως τῆς Αὐτοκεφάλου Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Πολωνίας μετὰ ἱστορικῆς ἀνασκόπησης”, Θεολογία, τόμος 46, τεύχος*

4. Kyrylo (Hovorun), arkhimandryt. (2019). Ryshtovannya Tserkvy: vbik post-struktural'noyi ekleziolohiyi [Church scaffolding: towards poststructural ecclesiology]. Kiev. DUKH I LITERA, 312 s. [in Ukrainian].

5. Knyha pravyl Svyatykh Apostol, Svyatykh Soborov Vselskykh y Pomestnykh y Svyatykh Otets [Book of rules of the Holy Apostles, the Holy Councils of the Ecumenical and Local and the Holy Fathers]. (2010). Moscow. 447 s. [in Russian].

6. Lotots'kyy, O (1935). Avtokefaliya. Zasady avtokefaliyi. T. 1. Pratsi Ukrayins'koho naukovooho instytutu [Principles of autocephaly. Vol. 1. Proceedings of the Ukrainian Scientific Institute]. Varshava. 208 s. [in Ukrainian].

7. Mulyk-Lutsyk, YU. (1989). Istoriya Ukrayins'koyi Hreko-Pravoslavnoyi Tserkvy v Kanadi. T. 4. Ukrayins'ka HrekoPravoslavna Tserkva v Kanadi v yurysdyktsiyi arkhyyepyskopa Ivana Teodorovycha [History of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada. Vol. 4. The Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada under the jurisdiction of Archbishop Ivan Theodorovich]. Vinnipeh: Vydavnycha spilka «Ekkleziya». 831 s. [in Ukrainian].

8. Oleksandr (Drabyenko), mytropolyt. (2018). Ukrayins'ka Tserkva: shlyakh do avtokefalii. *Do dyskusiyi navkolo kanonichnoho statusu, bohosluzhbovoyi movy ta istoriyi Ukrayins'koyi Tserkvy* [Ukrainian Church: the path to autocephaly]. Kiev : DUKH I LITERA. 684 s. [in Ukrainian].

9. Otvet Vselenskogo patriarkha arkhiepiskopu Albanskomu po ukrainskoy avtokefalii [Response of the Ecumenical Patriarch to the Archbishop of Albania on Ukrainian autocephaly]. Retrieved March 10, 2019, from: <https://cerkvarium.org/ru/dokumenty/tserkovnye/otvet-vselenskogo-patriarkha-arkhiepiskopu-albanskomu-po-ukrainskoj-avtokefalii.html> [in Russian].

10. SLUZHINNYA SOPRYCHASTYU: pereosmyslennya zv'yazku mizh pershistyu i sobornistyu [SERVICE OF PARTICIPATION: Rethinking the connection between primacy and catholicity]. (2020). *Zah. red. arkhimandryta Kyryla (Hovoruna)*. Kiev. DUKH I LITERA. 220 s. [in Ukrainian].

11. Troitskiy S. O tserkovnoy avtokefalii. Zhurnal Moskovskoy patriarkhii [On church autocephaly. Journal of the Moscow Patriarchate]. (1948). № 7. S. 33–54. [in Russian].

12. Meyendorff, J. (1989). Imperial Unity and Christian Divisions. New York : St. Vladimir's Seminary Press. 228 p.

13. Sanderson S. W. (2005). Autocephaly as a function of institutional stability and organizational change in the Eastern orthodox church. University of Maryland, College Park. 196 p.